
Kulturaz eta kultur politikaz

*

J O S U A M E Z A G A ¹

*

Gaurko gure gizartean kulturak berebiziko garrantzia du. Marxismoaren irakurketa mekanizista eta estuegi batetik, kultura «gainegitura» kokatu izan da, «azpiegitura» ekonomikoaren mailako gora-beheren menpe dagoen zerbait bezala, beraz. Irakurketa honen desegokitasuna, ordea, historiak erakutsi digu. Herrialde sozialista ohietan gertatuak zera ikustarazi digu: produkzio-mailako aldaketek, besterik gabe, ez dituztela eraldatzen jendearen pentsamolde, ohitura eta praktikak. Bestalde, nahiz eta aberatsen eta desjabetuen arteko kontraesanak gaur egun inoiz baino handiagoak izan, kapitalismoak munduko txoko askotan —geurea barne— lortu duen egonkortasuna, beste faktore batzuen artean, «kulturaz» egiten duen erabilerari leporatu behar zaio; hots, mintzaira marxista klasikoa erabiliz, errotzea lortu duen «ideologiari». Hau dela eta, gero eta gehiago dira kapitalismoak ezarritako alienazio nagusia ekonomi mailatik kultur mailara pasatu dela diotenak; lanaren bidez barik, kulturaren bidez lortzen baitu sistema menperatzaile honek bere burua behin eta berriz birsortzea. «Kultura» hitza zentzu zabal batean ulerturik, horrela delakoan gaude geu ere. Eta uste horrek, kulturak gizartearen eraldakuntzarako duen garrantziaz behingoz ohartu eta gogoeta sakonera eraman beharko gintuzke.

Aspaldidanik nazio-proiektu aurrerakoi baten inguruan gabiltzalarik, kulturak duen balioa ezkerreko beste

1 Josu Amezaga Soziologian doktorea eta EHUko Komunikazio eta Gizarte Zientzien Fakultatean irakaslea da.

indar askok baino hurbilago ikusi izan dugu Euskal Herrian. Ez da kasualitatea ETArekin sortzen den nazionalismo berriaren ekarpen nagusia, hain zuzen, nazio-mailako eta gizarte-mailako borroka bateratzearekin batera, euskal herriaren definitzaile nagusizat euskararen aldarrikapena izatea. Alde horretatik, ezker abertzalea beste indar aurreazale batzuk baino egoera hobean dago gizarte berria ekonomia-eremutik soilik eraikiko ez dela ikusteko. Baina,aldi berean, kulturarekikoa hizkuntzarekikoa bakarrik dela pentsatzeko arriskua dugu. Beste hitzetan, kulturaren inguruko eztabaida «euskal kultura *versus* erdal kultura» eztabaidara mugatzera eror gintezke. Eta kulturak gizarte arteko kontraesanetan ezezik gizarte barneko kontraesaneetan jokatzen duen papera, ahaztuta edo beste maila batean geratuko litzateke horrela. Esan nahi baita, herri edo nazio bati besteen kultura ezartzen zaionean herri hori alienatu egiten da, menperatu. Baina herri baten barnean, gizarte-ko sektore bati besteen kultura ezartzen zaionean, hor ere alienazioa eta menperakuntza gertatzen dira. Ezinbestekoa dugu, beraz, kulturaren auziari bi ikuspuntu ezberdin hauetatik heltzea. Alegia, euskal herriaren nazio-eraikuntza oztopatzen duten kultur errealitateei aurre egitearekin batera, euskal gizarte zuzenago eta askeago bat eraikitzea oztopatzen duten kultur errealitateei ere aurre egin behar diegu. Alderdi biak, gainera, ezin ditugu maila ezberdinetan pentsatu: biok dira gizarteko zapalkuntzaren ondorioak; hots, gizarteko klase batzuek besteen gainean ezartzen duten zapalkuntzaren ondorioak. Honegatik guztiagatik, kulturaren ere herri bezala geure burua garatzea ahalbideetako digun gizarte-eredu bat proposatu beharrean gaude, «herria» hitzari esangura bikoitza ematen diogularik: *nazio* esangura (euskal herria, frantsesa eta espainola ez dena); eta *populu* esangura (klase menperatzailea ez dena).

Gizatalde baten adierazpidea da kultura

Kultura era labur batez definitzeko, gizatalde baten espresibidea edo adierazpidea dela esan dezakegu. Giza-

kiek, errealitateari aurre egin ahal izateko, ezagutza, pentsamolde, praktika, adierazkera, eta tresna-multzo bat garatu dute historian zehar. Horiei guztiei zeinuen bitartez eusten dien sistema da kultura. Sistema horri esker, gizakiek errealitateari aurre egiteko garatu dituzten baliabideak —ezagutza, pentsamolde, praktika, adierazkera, tresna, eta abarrak— sortu eta birsortu egiten dira. Lurra lantzeko modua zein ama eta alabaren arteko harreman-modua, kulturak emandako ereduaren arabekoak ditugu. Areago, modu horiek eraldatu nahi ditugunean ere, kulturak eskaintzen dizkigun osagaiez baliatuko gara modu berriak irudikatzen, eta beroriek praktikan jartzeko. Horregatik guzti-gatik diogu kultura gizatalde baten adierazpidea dela: gizatalde horren izana isladatzen duelako eta, aldi berean, gizataldearen birsorkuntza arautzen duelako. Gizataldeak egiten du kultura, eta aldi berean kulturak gizataldea egiten du.

Kulturaren definizio honetan sakontzen badugu, berehala konturatuko gara gauza batez: *dena da kultura*. Izan ere, gizakiak egiten duen orok adierazten du zerbait. Geure praktika guztiek eta praktika horretatik datozen objektu guztiek, neurri handiago edo txikiago batean adierazleak dira, zerbait *erakutsi* edo *esaten* dute. Kulturaz mintzatzen garenean, ordea, zertaz ari garen zehaztea komeni da, eta horretarako honako bereizketa hau egin ahal dugu: praktika eta objektu batzuk, bereziki zerbait adierazteko eginak dira: hitza, keinua, ikurra, artelana, edergarria, eta abar luze bat. Beste batzuk, ordea, bestelako funtzio bat betetzeko eginak dira, nahiz eta funtzio hori betetzeaz gain zerbait adieraz dezaketen: lana, autoa, jakiak, etab. Sarritan zaila gertatzen da bion artean muga zehatzik jartzea, baina adibide batez praktika eta objektu hauen arteko izaera ezberdina ikus daiteke: leizeetako leinuetan basazko ontzia asmatu zen, ura edo beste zerbait edukitzeko funtzioa zuena; hala ere ontzien jabe izateak aberastasuna adierazten zuen. Geroago ontzia apaindu egin zen eta, ura edukitzeaz gain, zerbait adierazteko erabili zen (majia, siniskerak, jatorria, etab.). Azkenik ura edukitzeko funtzioari utzi egin zion, eta balio adierazle hutsa hartu zuen ontziak, gela baterako apaingarri bihurtu zenean. Ikus daitekeen bezala,

muga jartzea zaila den arren, argi dago praktika eta objektu batzuen balioa bereziki funtzionala dela, beste batzuen adierazlea delarik. Hemen, besterik aipatzen ez den bitartean, bigarrenak hartuko ditugu kulturaz mintzatzen garenean, nahiz eta lehenengoak ahaztea komeni ez den. Are gutxiago, objektu eta praktika funtzionalen balio adierazlea gero eta handiagoa den gizarte honetan.

Kulturan, bestalde, sistema ezberdinak daudela ikusiko dugu, sistema ezberdinen bitartez adierazten eta birsortzen baita gizataldea: siniskera-sistema, janzkera-sistema, ohitura-sistema, lan egiteko era, hizkera, etab. Kultura, hartara, azpisistema hauek guztiek osatzen dute. Baina guztiek ez dute hedapen berdina, eta batzuek besteek baino indar gehiago dute. Horietatik, hizkuntza bereziki aipagarria dela uste dugu, gure kasuan bederen. Izan ere, hizkuntza pentsamendurako tresna funtsezkoa izateaz gain, gizarteko praktika askoren euskarria da, gure bizitzaren arlo gehienetara zabaltzen baita. Argi dago hizkuntza ez dela sistema adierazle bakarra; baina hori bezain argi dago gainerako sistemak iristen ez diren egoeretaraino iristen dela bera. Gainera, bestelako sistemak bere baitan integratzeko ahalmena dauka, gauzak eta harremanak izendatzeko eta sailkatzeko duen gaitasunagatik. Horregatik, hizkuntzak gizatalde baten errealitatea indar bereziz moldatzen duela esan beharra dago, bere mugen eta baliabideen arabera burutzen baititugu geure bizitzaren gogoeta eta ekintza ugari. Jakina, gizarte eta garai bakoitzean sistema adierazle ezberdinak garatzen dira, eta pisu ezberdina hartzen dute gizataldearen birsorketan. Hizkuntza beti garrantzitsua izanik, beste sistema horiek ere garrantzi handia izan dezakete. Pentsa dezagun arteak zenbait une eta tokitan izan duen garrantzia, edota erlijioak beste batzuetan izan duena. Gurean arteak ez du garapen handiegirik izan historian zehar (bai ordea, Oteizak dioenez, historiaurrean), eta erlijioa ez dugu jarri bizitza kolektiborako araudi nagusi gisa. Baina hizkuntza garatu dugu, eta beste batzuen ezean, horixe dugu gure kulturan sistema-adierazle nagusi.

Kulturak gizataldeen izanerako eta birsorkuntzarako duen garrantziagatik, gizarteko botere orok menperatu

nahi izan duten eremu bat da. Ugazabak langileei, gizonetako emakumezkoari, nagusiak gazteei, kaletarrak baserritarrari, denok ezarri nahi diote beren kultura menpekoari; denok ukatzen diote menpekoari haren ahots propioa, berea emateko. Non gizarteko zapalketa, han kultur inposaketa. Inposaketa honen ondorioz, kultura batzuk «unibertsal» gisa aurkeztuko dira, beste batzuk «partikularrak» direla esaten den bitartean: batzuk «modernoak» izango dira, beste batzuk «tradizionalak» diren bitartean; batzuk benetako (maiuskuladun) «Kulturak» izango dira, beste batzuk «inkulturak» direnean. Adibide hauek, azken finean, asmo bat bera erakusten digute: gizartean menperatzaile diren sektoreek, menperatuei kultura propioa ukatzeko asmoa. Eta berdin erabiliko da euskal kulturaren gainean erdal kultura ezartzeko (euskal kultura, horrela, partikular, tradizional, edota landugabetzat joko da, kultura espainol edo anglosaxoi unibertsal, moderno, edo goimailakoaren aldean), zein burgesiak herri xeheari haren kultura ukatzeko (kultura herrikoa ere, partikular, tradizional, eta behe-mailakotzat joko da, «gustu» eta «Kultura» burgesaren aldean).

*K*ultura gizarte kapitalistetan

Esana dugu jadanik historian zehar izan diren klase menperatzaileek oro beren kultura ezarri nahi izan dietela menpekoei, haiena ukatuz. Horren bidez, errealitateari aurre egiteko beharrezkoak dituen tresnak kentzea lortu nahi izaten dute zapaltzaileek. Horretarako klase menperatzaileek erabiltzen duten bidea, honako hau izan ohi da: kultur boterea eskuratu. Alegia, kultura sortzeko eta hedatzeko baliabideak bereganatu, besteei ukatuz. Zehazkiago esateko, zapalkuntzazko errealitateari aurre egiteko tresnak dira zapalduari kentzen zaizkionak. Izan ere, beti uzten baitzaio askapenera barik zapalkuntza onartzera edota zapalkuntzak eragindako estuasunetik ihes egitera zuzentzen den kultura: hots, dibertsiora eta ihesbidera daraman kultura. Telebista, kasu, kultura sortzeko eta komunikaziora-

ko tresna izugarria izan litekeen tresna izanik, nahi beste ematen zaio zapalduari; baina lasaigarri gisa, eguneroko zapalketek sortzen duten oinazetiko ihesbide gisa. Ez jarre-
ra kritikoaz. Hori horrela eta ez bestela erabil dadin, mer-
katuko eta estatuko legeak daude.

Gaurko gure gizartean, klase menperatzaileek beren hegemoniari eusteko kulturaren egiten duten saio hau uler-
tu nahi badugu, gutxienez boteregune edo instituzio biri erreparatu behar diegu. Botere politikoa edo estatua, bate-
tik. Botere ekonomikoa edo kapitala, bestetik. Ikus deza-
gun nola jokatzeko duten batak eta besteak, oro har, kultu-
raren eremuan; eta geroago jokaera hori Euskal Herrian
nola gauzatzen den ikusiko dugu.

Estatua eta kultura

Estatu garaikideak kulturaren izan duen esku hartzea bi prozesu nagusik baldintzaturik egon dela esan dezakegu: estatu-nazioaren eraikuntza batetik, eta estatuko botere-
aren legitimazio etengabearen beharra bestetik.

Lehenengoari dagokionez, gogora dezagun merkatu bat osatzeko burgesiak duen premiatik sortzen dela estatu-
nazioa. Ereku geografiko bat hartu, mugatu, eta botere-
-egitura bat ezarri: horixe da merkatu bateratuak beharrez-
ko duena, estatu bat hain zuzen. Baina estatua eraiki dene-
ko eremu horretan, gizatalde bat baino gehiago bizi da,
geografia, ekonomia, historia, harreman, hizkuntza edota
kultura ezberdinak dituztelarik. Estatuari bateratasuna
emateko, beraz, beharrezkoa du burgesiak eremu horreta-
ko aniztasuna leuntzea, eta homogeneousaziora jotzea. Bes-
te hitzetan esanda, *estatu* izatetik *nazio* izatera igaro beha-
rra du burgesiak: nazioa osotasun natural bat bezala aur-
keztuko da, beste nazio batzuen aurrean. Gizatalde natural
gisa aurkezten den neurrian, nazio bakoitzari estatua da-
gokio; botere-egitura bat, beraz, eta merkatu bateratu bat.
Esan beharrik ez dago, nazioaren eraikuntza honetan kul-
turak berebiziko garrantzia duela, *nazio-kulturak* nazioaren
esentzia frogatzen duelako; eta horrexegatik, estatuaren
existentzia justifikatzen du. Estatuaren lehenengo helbu-

ruetako bat, nazio-kultura eraikitzea izango da, horretarako nazio berriaren identifikazio-erreferenteak, hizkuntza ofiziala, oroimen historiko nazionala, hezkuntz sistema, eta abar ezarriko dituelarik; eta nazio-kultura horretara sartzen ez dena —bestelako kultura eta hizkuntza guztiak— baztertu egingo du.

Lehenengo gertaera honi loturik, estatuaren boterearen legitimazio-beharra agertzen da. Estatua, izatez, indarrez eraikia eta indarraren monopolioan oinarritua da. Baina ez du beti aurpegi hori agertzen gizartean, eta kontsentsuaren ondorio gisa aurkezten du bere burua. Horren arabera, estatua gizaki guztien arteko hitzarmenetik datorrela esango da; guztion elkarbizitzarako beharrezkoa dugun antolamendu-era omen da. Legitimazio-asmo horretan kulturak duen lekua oso garrantzitsua da. Talde eta klase ezberdinen kulturak gaindituz, nazio-kultura eta sistemen araberako baloreak hedatuko ditu kultur politikaren bitartez (hezkuntz sistema, hedabideak, kultur sustapena, etab.), estatuko boterearen eta sistema kapitalistaren baren baloreak gizakiei barneratuz.

Bi helburu hauek (nazioaren eraikuntza eta estatuaren legitimazioa) dituelarik, estatuak garrantzi handia emango dio kultur politikari. Mendebaldeko Europako estatuetan, bi muturren artean desplazatu da kultur politika. Lehenengo muturra, XVIII. mendetik zetorren ilustrazioa iturri zuena da. Honen arabera, kulturaren ulerkera elitista batetik, estatuak gizartearen kulturizatzaile eta hezitzaile izan behar zuen. Haren eginbeharra, beraz, herriaren kultur maila «igotzea» zen. Eginbehar hau, praktikan, herriaren kultura propioaren —herri-kulturaren— ukazioa bihurtzen zen gehienbat. Nazio-kultura, horrela, elite nazionalen kulturaren oinarritzen zen: jauntxoen historia, literatura, artea, etab.

Baina mende honen bigarren erditik aurrera, Mendebaldeko Europako estatuaren kultur politika desplazatu egingo da. Kultura «ofizialetik» aparte beste kultura batzuk hedatzen eta nagusitzen ari dira kontrakulturako mugimenduak sortaraziz —kontrakultura kontzeptua modu zabal batean ulerturik—. Izan ere, estatuaren politikaren ondorioz

—bereziki hezkuntzaren zabalkundearen bidez— zein «masak, kontsumoaren bitartez, kulturaren agertu izana» dei genezakeenaren ondorioz gertaturiko kultur sorkuntza eta hedakuntzarako baliabideen garapenak, kontraesanak sortaraziko ditu gizarte kapitalistetan, batez ere herri-eskakizunek neurri batean aurrera egin duten garai batean. Kontraesan hauek direla medio, ordura arteko kultur politika ez da nahikoa izango sistema kapitalista onargarri gisa aurkezteko; 68ko Maiatza horren erakusle bihurtu zen. Horregatik guztiagatik, estatuen kultur politikak Ilustrazioaren idealak alde batera utzi, eta masa kulturari gero eta gehiago begiratu dio, klase herritarrak sisteman integratzeko modu berrien bila. Telebistaz duela hamar urte igortzen ziren debateak (*La Clave*, kasu) eta gaur egungoak (*Rifi-Rafe*) alderatzea besterik ez dago gertaera honetaz jabetzeko.

Bestalde, kulturgintzan gero eta presentzia gehiago izango duen kapital pribatuak dinamika berriak sortaraziko ditu, estatuak harekin lehiatzera behartuz. Lehia honetan kapitala garaile aterako da, hainbat fenomenok erakusten duten bezala: Europan hasieratik estatalak izan ziren ikus-entzunezko hedabideen pribatizazioa; kultur zerbitzu publikoen desarautzea; edota, marketinak bultzatuta, enpresa handien parte hartzea kulturgintzan (fundazioak, museoak, kirol taldeak, etab.). Horrela, Mendebaldeko Europako estatuen kultur politika EEBBetako eredura hurbilduko da.

Estatuen kultur politikan izaniko joera honetan, esan bezala, zeresan handia dauka kapital pribatuak kulturgintzan izan duen presentzia hazkorrak. Gertaera hau etorkizunean bereziki garrantzitsua izango delakoan, apur bat gehiago sakontzeari egokia deritzogu.

Kulturaren industria

Gaur egungo kapitalismoan, kultur produktuen industria oso garrantzitsua da, eta garrantzi hori goraka doa. 1990eko hamarkadaren hasieran, industria honen salmentak 1,6 bilioi dolarreko kopurura iritsi ziren, munduko Industri Produkzioaren % 12ra hain zuzen. Datu honek, kulturaren industriaren garrantzia erakusten digu. Era berean,

beste datu hau ere ekarri behar dugu gogora: EEBBek esportatzen dituzten lehenengo produktuak, funtsean, kulturalak dira: *Micky Mouse*, *Madonna*, *Michael Jackson*, *McDonald's* hanburgesak, *Levis* prakak eta *Coca-Cola*. Nola gertatu da kulturaren industriaren eztanda, eta zein ondorio ditu gizartean?

Kulturaren industriaren garapenarekin batera, kultur produkzioak eta kontsumoak ezaugarri bereziak hartzen dituzte. Lehenagotik ere, sektore menperatzaile ezberdinek kulturaren sorkuntza eta hedakuntzarako egitura nagusien jabe ziren, hein handi batean: hezkuntz sistema, erlijioa, artea, ikerkuntza-sistemak, botere politikoaren egiturak, etab. Burgesiak erabili egingo ditu egitura hauek, bere hegemonia sendotzearen. Hala ere, kapitalismoan aldatuta nabarmenak izango dira kultur boterearen egiturak. Batetik, sistema hauetariko batzuen garrantzia areagotu egingo da —heziketa formala eta zientzia, esate baterako— eta beste batzuen ahulduko —erlijioa edo tradiziozko instituzioak kasu—. Bestetik, zenbait prozesu direla medio (estatu garaikidearen ezaugarriak loturikoak, alfabetakuntza eta hezkuntzaren hedapena, teknologia berrien bilakaera, edota kapitalaren metaketa-modu berrien garapena), kultur sorkuntzaren eta hedakuntzaren modu berri bat agertuko da, XX. mendean lehenengo herenetik aurrera indar handia harturik: kontsumorako ekoizten den kultura edo *kulturaren industria* alegia².

Kulturaren industriarekin batera, kontsumorako ondasun bihurtzen da kultura: liburua, egunkaria, irratsaioa, antzerkia, artelana, eta abar, kontsumo masifikaturako ekoiztuko diren produktuak izango dira. Gertaera hau, berez, ez du burgesiak ekarri. Baina dudarik ez da, industriaosteko kapitalismoak aurrera egin ahala, kontsumorako kulturaren industriak inoiz izan ez dituen dimentsioak hartzen dituela, eta kultur produktu hauek pertsonen egunerokotasunaren gero eta zati handiagoa beteko dutela; horrekin batera, gizakien kultur bizitzaren gero eta zati handiagoa hartuz.

XX. mendean zehar sistema kapitalistak herrialde «garatuenetan» bere birsorkuntza bermatu beharrez kontsumoaren hedapena bultzatzen duenean, kulturaren in-

dustriak ere hedapen nabarmena izango du. Jadanik oinarritzko premiak aseturik —metropolian, noski—, eta lanaldiaren murrizketak zein soldaten igoerak hala ahalbidetzen dutelarik, egunerokotasunaren espazio gero eta handiagoak beteko ditu kontsumoak. Nolabait esateko, kontsumoa lanaldiaren bestaldea bihurtuko da: zuzenean produzitzen ari ez garenean, kontsumitzen dugunaren produkzioa ari gara bultzatzen. Horrela, langileak «produkzioa-kontsumoa» gurpilari ematen dion bira bakoitzean, ugazabak etekina ateratzen du.

Kontsumo mota horretan, jakina, kulturaren kontsumoak leku berezia izango du. Izan ere, oinarritzko premia materialak mugatuak dira (elikadura, jantzia, espazio fisikoa, osasuna, etab.), une batetik aurrera beteta geratzen dira; baina kapitalaren diru-egarria asegaitza da. Berori asetzeko garaian, hartara, garrantzi handia hartuko du premia ez materialetan oinarrituriko kontsumo-produkzioak: premia afektiboak, estetikoak, ezagutzakoak, aisialdiak, irudimenekoak, eta abar luze bat. Hauek, premia materialak bezain oinarritzkoak ditu gizakiak; beroriek gabe ezin bizi daiteke. Baina, haiek ez bezala, ez dira hain erraz asetzen. Horrexegatik, besteak beste, bide horretatik abiatuko da kapitala, merkatu mugagabeen bila. Kulturaren merkatua, horrela, lehen mailako merkatu bilakatuko da burgesiarentzat. Eta hemen «kultura» kontzeptua bere esangura zabalenean hartu behar dugu. Esan nahi baita, «bereziki kulturaltzat» jo ditugun praktika eta objektuen industria dugu alde batetik, hots, kultur produktuen industria: hedabideak, artegintza, argitalgintza, ikurrak, etab. Bestela esanda, balio adierazle edo sinbolikoa duten produktuen industria. Eta bestetik, jatorriz balio adierazlea duten produktuekin batera, balio funtzionala duten produktuen alderdi adierazle edo sinbolikoak ere berebiziko garrantzia hartuko du, moda, estilo, *status*-adierazle, eta antzekoen bidez. Horrela, ez da nahikoa izango hotzari aurre egingo dioten praktikak produzitzea (urteetan bakarrak erosiko genituzkeelako, merkeak gainera), eta praken balio adierazlea bultzatuko da (prakak gure statusa, gure bizitza-estiloa edota gure izaera adierazteko erabiliko ditugu; ho-

rra praka bakeroen eta lihozkoen arteko aldea), kontsumoa dinamizatzearen. Gero eta gehiago, kontsumitzen ditugun produktuen balio funtzionalaren gainetik balio adierazlea jarriko da (publizitateak erakusten duen bezala: produktuaren berezko balioak azpimarratu beharrian, produktu horren kontsumoari loturiko irudia da azpimarratuko dena). Azken finean, kultura gizatalde baten adierazpidez definitu dugularik, kontsumorako produktuen *alderdi kulturala* bultzatuko dela esan dezakegu.

Kulturaren industria —eta kultur kontsumoa— hedatu ahala, gizakia gero eta gutxiago izango da kultur sortzailea, eta gero eta gehiago kultur kontsumitzailea. Ez du kultur sorkuntzaren kontrolik izango, eta bere erabaki-ahalmen bakarra «kontsumitu ala ez kontsumitu» hautaketara mugatuko da. Aldi berean, kultur sorkuntza eta hedakuntza baldintzatuko duen irizpide nagusia, kultur produktuaren errentagarritasuna izango da: errentagarritasun ekonomikoa —dirua irabaztearen ekoizten baita produktua— eta errentagarritasun ideologikoa —sistemaren premien arabera—. Hartara, kultur industriako produktuak gero eta gutxiago egokituko zaizkie gizaki ezberdinen premia eta errealitate konkretuei, beraien sorkuntza gizakien eskuetatik kanpora baitoa. Honen ondorioz, sistemaren araberrako kultura bat hedatzen den aldi berean, kultur homogeneizazioa eta estandarizazioa bultzatuko dira, merkatu zabalen bila.

Global Village delakoaren gezurra

Aipatu ditugun prozesuak oso ezberdinak izango lirarteke, kultura sortzeko eta hedatzeko baliabideak gizaki eta gizatalde guztien esku baleude. Hain zuzen ere, sistema kapitalistak kultura bere alde erabiltzeko daukan tresnarik sendoena komunikazio-sistemen gaineko kontrola da. Nola bait deskribatzeko, kapitalak gizaki arteko komunikazioa monopolizatzeke joera duela esan dezakegu. Alde batetik, kultur industriako produktuek gero eta esparru handiagoa betetzen dutelako gure bizitzan. Aisia kultur produktuen kontsumoaz betetzen dugu: hedabideak erabiliz (euskal herritarrok, batezbeste, bizpahiru ordu ematen ditugu

egunero telebista aurrean), zinera, antzerkira edo museora joanez, oporretan «turismo industrial» eginez, etab. Bes-tetik, esan dugun bezala, besteez harremanari gero eta gehiago egiten baitiugu aurre kontsumoaren bitartez: geure nor izatea, geure nortasuna, gero eta gehiago eraikitzen dugu kontsumitzen ditugun produktuen inguruan.

Gauzak horrela, argi da kultur produktuen sorkuntza eta hedakuntza kontrolatzen dituen, gizaki arteko komunikazio-bideak monopolizatzen ari dela, hein garrantzitsu batean.

Honi loturik, sistema kapitalistaren paradoxa bat aipatu beharra dago. Gaur egun, *Global Village* edo «Mundua Auzune» deitu izan den honetan bizi gara. Kontzeptu honek, planeta osoa komunikazio-sareen bidez loturik dagoela azaldu nahi du. Komunikaziorako teknologiaren zein telekomunikazioen garapenari esker, gaur egun mundua osoa komunikazioan jartzeko aukera teknikoa dago. Inoiz baino errezagoa da besteekin komunikatzea, munduaren beste muturrean daudelarik ere. Eta inoiz baino informazio gehiago jasotzen dugu edozeri buruz. Era berean, aurrerapen teknologikoari esker, edonor bihur daiteke igorle, irratia bat, telebista bat, edota aldizkari bat sortzea gauza sinplea eta merke samarra baita. Komunikaziorako aukeren hedapen izugarri honi deitu izan zaio «Global Village»: alegia, komunikazioaren teknologiari esker mundua osoa elkarrekin kontaktuan jartzea ahalbidetzen duen garapen-maila, zeinean aspaldiko herriska txikietako elkarbitzara itzultzen omen baikara.

Baina «Global Village» delako honen diskurtsoak dioenaren aurka, gaur egun jendea inoiz baino inkomunikatuago bizi da, herrialde «garatuenetan» bereziki. Eta hementxe dago paradoxa: komunikazioa sekula baino errezagoa delarik, gero eta komunikazio txikiagoa dago. Eta honen arrazoia garbia da: gero eta igorle gutxiago dago munduan, eta gero eta hartzaile gehiago. Masa «hedabideen» zabalkundeari begiratzen badiogu, lehen aipatu dugun monopolizazioaren gertaera oso nabaria da.

Adibide gisa datu soil batzuk emanaz, esan dezagun ikus-entzunezko hedabideen eremuan EEBBn eta Japonia-

ren artean munduko merkatuaren % 62a kontrolatzen dutela, Europako Batasunak % 30a kontrolatzen duelarik. Zer esanik ez, kontrol hori enpresa gutxi baina erraldoiek kontzentratzen dutela; estimazio batzuen arabera, esaterako, jadanik EEBBetako kulturaren industriaren % 90a 15 talde erraldoiren esku dago. Informazioaren merkatuan, era berean, datuak nabarmenak dira: munduan zehar egunero ibiltzen diren informazioen % 80a lau agentziaren eskutik dator (AP eta UPI estatubatuarrak, France Presse, eta Reuter ingelesa). Antzeko kontzentrazioa eta monopolizazioa gertatzen da gainontzeko kultur produktuekin, eta azken hamarkadetan «unibertsalizazio» prozesuak biziki azkartu dira, gertaera ezberdinen ondorioz: informazioaren eta komunikazioaren berrikuntza teknologikoen garapena, finantz merkatuen hedapena, merkataritzaren hedapena —zeinak produktuen eta marketinaren estandarizazioa ekarri baitu— edota Estatuek gauzatu dituzten desarautze-prozesuak.

Kultur produktuen unibertsalizazio faltsu eta kontzentrazio-gertaera hauei, gainera, gizakien arteko komunikazioa oztopatzen duten bestelako gertaera batzuk ere gehitu behar zaizkie: adibidez, lan-erritmo eta modu berriak edota hiri-antolaketa-aren garapen konkretua zeinak eremu publikoak gero eta gehiago garraiorako eta merkataritzarako dedikatzen baititu, bestelako erabilerak baztertuz. Tabernetako giro-aldaketak ere horixe erakusten du: zenbait tokitan musika hain altu jartzen dute, ezen edan baino ezin baitaiteke egin; gehiago kontsumitzen da horrela, baina gutxiago komunikatu lagunekin.

Honek guztiak, esan bezala, gizaki arteko komunikazio-sareak hautsi eta horien ordeztu goitik beheerako egiturak ezartzea ekarri du. Kapitalak gizaki arteko komunikazio-bideak monopolizatzean, berauen kultura propioaren existentzia bera zapuzten da, gizabanakoak sakabanatuz eta erresistentziarako aukerak murriztuz. Adibide grafiko gisa, ezin egokiagoa da merkatuekin gertaturikoa: lehenago azoka zena —merkataritza-gune baina,aldi berean, herri-tarren topagune, jairako aukera, eremu publiko, *plaza* azken finean—, gaur egun *hipermerkatu* bihurtu da. Azokan saltzailea-eroslea komunikazioa zegoen. Orain produktua-

-eroslea da harreman nagusia, publizitate, diseinu edo objektuen lekutzearen bidez burutzen dena. Produktuak «hitz egin» egiten digu, baina guk ezin hari erantzun. Sal-tzailearekin ere ez dugu hitzik egiten, kreditu-txartela ematera mugatzen gara (presaka gainera, ilaran dauden bezeroek bultzatuta).

Komunikazio-sareen eraldakuntzaren ondorioz, giza-banakoak kulturalki desegituratu eta sakabanatzen diren neurrian, izatez sozialak diren zenbait arazo (langabezia, lan-baldintzak, etab.) gero eta gehiago arazo pertsonal eta pribatutzat hartzeko joera dago, erresistentziarako aukerak murriztuz, eta banakokeria —nork berearen aldeko jokae-ra— hedatuz³. Zenbait ikerlarik dioten bezala, gizarteko kontraesanak, antagonismoan isladatzetik, anomian isladatzera pasatzen ari dira. Hots, gizataldeen arteko harreman desorekatuaren ondorioa dena, norberak gizartean integratzeko duen zailtasun gisa bizitzen da. Izan ere, arazoak dagozkien lekuan kokatzeko, eta benetako irtenbideak bilatzeko, ezinbestekoa da elkarrekiko topaketa: gizakiok elkar har eta elkar ezagut dezagun ahalbidetuko diguten egiturak sendotzea alegia. Egitura horiek amankomuneko ikurrak, mintzaira, ohiturak, komunikazio-sareak eta, azken funtsean, kultura dira.

Euskal Herriaren kultura, zapaldutako kultura

Euskal Herria ez dago egungo gizarte kapitalistetako kultur dinamikatik kanpo. Zehazkiago, hemen ere estatuak beren burua birsortzeko darabilte kultur politika, eta kulturaren industriaren presentzia nabarmena da, jadanik aipatu ditugun ondorioekin. Komenigarria da, halabaina, Euskal Herrian ondorio horiez gain gertatzen diren beste gertaera batzuk ekartzea gogora. Hain zuzen ere, gutxiengotutako nazioa izateari dagozkionak.

Laburki esanda, historian zehar euskal herriak politikoki eta ekonomikoki jasan duen menpekotasunak euskal kulturaren gutxiengotzea ekarri du. Batetik, kanpoko aginta-

riek baztertu egiten zuten euskal kultura, berea ezarriz. Bes-tetik, bertoko jauntxoek, beren botere-apurrak mantentzea-
ren, Koroaren aldera jotzeko joera izan dute historian ze-
har, horrek ere euskal kulturaren zokoratzea ekarri duelarik.
Euskararen historiak oso garbiki erakusten digu hori. Ho-
nen guztiaren ondorioz, mendeetan zehar hizkuntz orde-
kapen-prozesuek aurrera egin dute, euskara geografikoki eta
sozialki eremuak galduz etorri delarik. Eta euskararekin ba-
tera, euskal kulturaren zenbait osagai ere. Horrela, azken
mendeetan bederen eta gure egunetaraino, euskal kultura
batez ere herri-kultura izan dela esan dezakegu: inoiz kultu-
ra hegemonikoa izatera iritsi ez den kultura alegia.

Estatu-nazioen eraikuntzak gutxiengotze prozesua az-
kartu egiten du. Frantziako Iraultza burgesaren ondoren,
legedi berriak euskara (frantsesa ez diren gainontzeko hiz-
kuntzekin batera) baztertzen du, eta ezarriko den hez-
kuntz sistema «nazionalak» frantsesetasuna hedatzea izan-
go du helburu nagusietako bat. Estatu Espainolean antzera
gertatuko da, eta euskal kulturak itxita izango ditu gara-
pen-bideak, euskal herriak botere politikorik eduki ezean.
Kultur eta hizkuntz ordezkapenak, horrela, areagotu egin-
go dira gizarte garaikidea garatu ahala, eta fisikoki bortitza
izatera ere iritsiko da frankismoaren garaian.

Bitartean, euskal jauntxoek jokaera bi muturren artean
ibiliko da: lehenago bezala euskal kultura baztertzea, esta-
tu sortu berriekiko harremanek errenta handiagoa uzten
zietelako; eta euskal kulturaren defentsa apala egitea, no-
labait menperakuntzarako eremu propioa eraiki asmoz
(burgesia nazionalistaren zati baten kasua). Esan beharrik
ez dago, lehenengo joera nagusia izan dela, bigarrena
gogora ekarri behar den arren.

Estatu Espainol zein Frantsesek euskal kulturarekin
izan duten eta duten jokaeraz, asko eta ondo hitz egin da.
Beraz, ez dugu hori dena hemen errepikatu beharrik. Gu-
txiago aipatu da, ordea, kulturaren industriak euskal kul-
turaren egoeran duen eragina, eta hori aipatzera goaz hu-
rrengo lerroetan.

Beste edozein gizarte «garatutan» bezalaxe, euskal gi-
zartean ere kulturaren industriak presentzia nabarmena

dauka. Industria honen ezaugarriak eta eragiten dituzten ondorioak ere, antzekoak direla esan dezakegu. Kontzentrazioari dagokionez, adibide gisa, esan daiteke Hego Euskal Herrian egunero irakurtzen den prentsaren erdia, modu batera edo bestera, BBVri loturik dagoela. Telebista-kate pribatuetan ere, banketxeen eta Europako enpresa multi-medien kapitalen presentzia handia da, erdia baino handiagoa. Eta antzera gertatzen da argitalgintzan, publizitategintzan, eta gainontzeko sektoreetan.

Euskal herria nazio gutxiengotua izaki, kulturaren industriarako aipatu ditugun joerek eragin berezia dute hemen. Gure kulturaren industria erabat menpekoa dela esan daiteke.

Euskal Herriko kulturaren merkatuan aurki daitezkeen produktuetatik bertan sorturikoak gutxiengo bat izateari, beste honako gertaera hau gehitu behar diogu: euskarazko ekoizpena, gutxiengo horren gutxiengoa dela. Adibide gisa, eta azterketa orohartzailea egiteko batere asmorik gabe, honako datu hauek aipa ditzakegu: telebistari dagokionez, Hego Euskal Herrian hedatzen diren 7 kateetatik bakarra da euskarazkoa, igorketa orduen % 10a osatzen duelarik (Euskal Herri osoa hartzen badugu, esan dezagun 12 kate direla erdarazkoak, euskarazko orduak % 6ra jaisten direlarik; honi, gaur egun satelite bidez har daitezkeenak gehituz gero, euskarazko eskaintzaren pisua ia desagertu egiten da; eta zer esanik ez laster batean martxan jartzekoa den kable bidezkoa kontuan hartzen bada). Irratigintzaren arloan, 55 irratitatik 7 dira euskara hutsez aritzen direnak, beste gutxi batzuk euskaraz eta erdaraz aritzen direlarik. Prentsa idatzian, bertan ekoizten diren 8 egunkarietatik bakarra da euskarazkoa. Zinemagintzan, euskaraz eskaintzen diren filmeak hutsaren hurrena dira. Bideogintza komertzial eta hezkuntzazkoan, zertxobait gehiago aurki daiteke. Publizitategintzari dagokionez, bertan egiten den inbertsioaren % 4a baino ez da egiten euskarazko iragarkietarako. Liburugintzan, bertan argitaratzen diren liburuak Estatu Espainolean argitaratutakoen % 4,7 soila izaki, honen erdia baino apur bat gutxiago da euskaraz argitaratzen dena (% 46a). Diskagintzari buruz ere, azkenik, antzeko

datuak ditugu: gutxi gora-behera, Hego Euskal Herrian argitaraturikoen erdia dira euskarazkoak. Ikus daitekeenez, euskaraz eginiko kultura oso marjinala da kulturaren industriaren barnean.

ℵkultura askatzailea

Orain arte esandakoaren arabera, kultura eremu estrategikoa da gizatalde ezberdinak askatasunean bizi daitezzen. Kultura propioa izateak, besteekiko harremanari bere baitatik aurre egitea ahalbidetzen die gizakiei. Gaur egungo sistema kapitalistak bere birsorkuntzan kulturaren eta komunikazioaren monopolizazioa hain oinarrizkoa izaki, begi-bistakoa dugu sistema hori eraldatzeko kultura eta komunikazio-eremu propioak garatzearen garrantzia. Talde-kultura izateak, gizakien arteko elkartasuna sortzea ahalbidetzen du. Kultura propiorik gabe —hots, elkarkidetasunik eta errealitateari aurre egiteko modu amankomunik gabe—, elkartasunerako aukerarik ez dago. Historiak, bestalde, argi asko utzi du zapalkuntzaren egoera objektiboak ez duela, berez, subjektu politikorik sortarazten; kultur faktoreak lehen mailakoak dira horretarako.

Marxek berak langilegoari aplikatzen zion printzipio hori, «bere baitango klasea» izatetik «bere baitarako klasea» izatera igaro beharra aldarrikatzen zuenean. Eskema bera harturik, menpeko orok bere kultur espazio propioa eraiki beharra du, baldin eta menpekotasunetik askatu nahi badu. Emakumezkoak berena eraiki beharrean daude, gizonezkoek ezarritako menpekotasunetik askatu ahal izateko. Berdin gazteak nagusien menpekotasunetik irteteko, baserritarrak hiritarrenari aurre egiteko, eta euskaldunak ezarri zaizkion estatuen menpekotasunetik irteteko. Kulturaren eremuan, beraz, honako helmuga honetara iritsi behar dugu: gizatalde ezberdinek (txikienetatik hasita herri-nazioraino), beren espazio propioa eraiki ahal izan dezaten. Kultur espazio propioak irabaztea, askatasun-eremuak irabaztea da. Espetxean erabateko kontrolpean zegoela, «euskara da gure territorio libre bakarra» idatzi zuen Jose-

ba Sarrionandiak. Horrelako lurralde askeak lortzea dugu, beraz, kultura askatzailearen helburu nagusia.

Helburu horretara hurbiltzeko, bereziki gaur egun euskal herriak bezala herri sektore ezberdinek beren kultura propioa eraiki dezaten oztopatzen duten faktoreei egin behar diegu aurre. Hau diogunean, ez da gure asmoa sektore bakoitzaren edota euskal herriaren kulturak nolakoak izan behar duten eta zein eduki izan behar dituzten definitzea. Aitzitik, sektore horiek eta, oro har, herri honek bere kultura sortzeko, birsortzeko eta hedatzeko dituen baliabideei begiratu behar diegu. Beraz, gizartearen antolamendu politikoa benetako demokrazia aldarrikatzen dugun bezalaxe, edota antolamendu ekonomikoan langileen burujabetza bilatzen dugun bezalaxe, kulturaren ere kultur demokrazia eraiki beharrean gaude.

Kultur demokrazia

Kultur demokrazia mintzatzean, gizaki eta gizatalde guztiei beren kultur osagai propioak sortzeko, erabiltzeko eta adierazteko zor zaien eskubideaz ari gara mintzatzen. Eskubide hori bermatuko duen sistema izango da kultur demokrazia. Baina eskubide hori bermatzerik ez dago, berori gauzatzea ahalbidetuko duten gizarteko egiturak horretarako prest ez badaude. Lanerako eskubidea paperean soilik bermatzen ez den bezalaxe, kultura propiorako eskubidea ere errealitatean bermatu behar da.

Nola bermatu behar dugu kultur demokrazia? Haste-ko, jadanik aipatuak ditugu egun eskubide hori burutzea ezinezkoa bihurtzen duten instituzio nagusi bi: Estatuak eta kapitala. Instituzio bi hauek, kultur sorkuntzarako eta zabalkuntzarako baliabide nagusiak beren esku dituztelarik, monopolizatu egiten dute, neurri handi batean, kulturgingintza. Horrela, Estatuak gutxienez honako eremuotan ezartzen du bere monopolioa: legedian (esaterako, hizkuntza ofiziala ezarriz, edota kultur praktikak —adibidez, telebis- tagintza— arautuz); irakaskuntzan (sektore dirudun zenbaitekin batera); eskala handiko hedabideetan (komunikazio-sare erraldoiak izan litezkeenak, hedapen-tresna zentra-

lizatuak bihurturik); kultur politikan; eta abar luze batean. Era berean, kapitalak ere bere monopolioak ditu: Estatua- rekin batera irakaskuntza pribatuko edota hedabideetako oligopolioaz gain, kulturaren industrian duen nagusitasu- na. Horrela, errentagarritasun ekonomikoa eta ideologikoa kultur sorkuntzarako eta zabalkuntzarako irizpide nagu- siak izaki, homogeneizazioa eta gutxiengoen bazterrera- tzea bultzatzen da, gizatalde ezberdinen nortasuna ezaba- tuz, eta monopolioen kulturaren menpe jarritz.

Nola definitu euskal kultura?

Euskal gizarteko sektore eta talde guztiek bezalaxe, euskal herriak berak, gizatalde bezala, bere kultur espazio propioa eraikitzeko ahalmena izan dezan bermatu behar dugu. Herri bezala ere zapalduarik gaudelako —geure hiz- kuntza, historia, elkartasun, burujabetasun, nortasun, eta abar luze batean zapalduarik—, kultur espazio propioa iza- teko eskubidea ezezik, premia ere badaukagu. Espazio pro- pio hori, ez bairik gabe, euskal kultura izango da. Nekez ja- rriko da zalantzan, euskal herrirako nazio-proiektua gauza- tzerik ez dagoela, kultura propiorik gabe. Bere burua eza- gutzea, eta besteengandik bereiztea ahalbidetuko duen kultura propiorik gabe. Eta kultura propioa, euskal kultura da.

Berau definitzean, ordea, irizpide ezberdinak erabil li- tezke. Besteak beste, honako irizpide hauek aipa genitzake: a) historia eta tradizioa; b) politika eta lurraldetasuna; c) bo- rondatea; eta d) hizkuntza.

a) *Historia eta tradizioa*. Irizpide honen arabera, euskal kultura historian zehar osatu eta iraun duen euskal kultu- ra dugu. Irizpide honek, gaur egungo euskal kultura defi- nitzeko, arazo nabarmenak planteatzen ditu. Izan ere, nahiz eta zenbait kultur osagai euskal kulturakoak direla esateko baliagarria zaigun, gure gizarteak bizi duen bilakae- ra arina eta kultur eredu berrien sorrera eta etorrera direla medio, irizpide hau nagusitzat hartzeak zeharo mugatuko luke euskal kulturaren kontzeptua, geroari begirako proiektu bat erabat oztopatu arte.

b) *Politika eta lurraldetasuna*. Honen arabera, Euskal Herriaren muga politikoen barnean egiten den kultura litzateke euskal kultura: muga horien barnean batera bizi diren osagai eta eredu ezberdinek osatuko lukete. Formulazio honek, baina, arazo handiak planteatzen ditu. Nola lortu, Euskal Herriko gaztelarazko eta frantsesazko kulturak, kultura espainolaren eta kultura frantsesaren luzapen bihur ez daitezen, eta euskarazko kultura ito ez dezaten? «Erdarazko euskal kultura» Euskal Herrian dagoen erdal kultura izan ez ledin, Estatu sendo bat beharko litzateke, Euskal Herriaren eta alboko herrialdeen arteko mugak, kulturaren ere, trinkoki nabarmenduko lituzkeen Estatu hain zuzen. Eta hori, egun bizi garen testuinguruan —non estatuen muga politiko eta ekonomikoak ahultzen ari baitira—, zaila litzateke. Bestetik, Estatuaren eskuhartze handia suposatuko luke, horrek kultur demokraziaren garapenerako dakartzan oztopoekin.

Bestalde, formulazio honen aurrean beste galdera hau egin beharrez gaude: geografiaren edota Estatuaren arabera definituriko euskal kulturak, herri honek kulturaren behar duen espazio propioa osatuko ote luke? Ez ote legoke, kasurik hoberenean, batasun politiko bakar baten azpian hiru kultur komunitate ezberdin finkatzeko arriskua, horietatik ahulena, euskarazko komunitatea litzatekeelarik? Gaurko errealitatea arras argigarria da zentzu horretan: bi —edo hiru— komunitate elkarbizi gaitzkeela diotenek, ahaztu egiten dute «hirugarren komunitateko kideok», euskaldunok alegia, beste komunitate batekoak ere bagarela, hala beharrez. Areago, erdaldun ere ez bagina, nekez bizi izango ginateke hemen. Beraz, «hiru komunitateak» aipatzen direnean, «bi komunitate oso» eta «komunitate herren» bat direla gogoratu beharra dago (berdin antzera gertatzen da «mestizajearen» auziarekin: berori aldarrikatzen dutenek gogoratu beharko lukete euskaldunok jadanik mestizoak gabela; erdaldun hutsak, ordea, ez).

c) *Borondatea*. Irizpide honen arabera, euskal kultura euskal herritarrek hala definitzen duten kultura izango da. Formulazio honek, garrantzi handiko osagaia azpimarratzen du: euskal herriaren borondaterik gabe, ez dago eus-

kal kulturarik. Halabaina, kulturak, osagai subjektiboez gain, oinarri objektiboak ere baditu, eta ez dago pentsatzerik une orotan euskal herritarrak beren kultura zer den eta zer ez den definitzen ibiliko direnik. Beraz, kontuan hartzeko faktorea den arren, euskal kultura definitzeko berrondatea eznahikoa dela uste dugu.

d) *Hizkuntza*. Euskal kultura, bereziki euskararen inguruan antolatzen den kultura da. Formulazio hau, euskal kulturako tradizioari lotzen zaio: euskal herria, euskardun herria da. Herri hau, historia anitza duten herrialdeek osatua, inoiz batasun politikorik osatu gabea, bereziki etniazko osagaien eta hizkuntzaren arabera definitu izan da mendeetan zehar. Bestalde, hizkuntza hedakorra da: geografia osora ezezik, norbanakoaren zein gizarteko bizitzaren arlo gehienetara heda daiteke. Horrela, bestelako ezberdintasunen gainetik, euskarak herrikide egiten ditu hiztun guztiak, euskal herri osorako kultur espazio propioa eraikitzea ahalbidetuz. Hizkuntza bizitzaren arlo gehienetan agertzen den kultur adierazpena izateak, bestalde, beste kultura batzuetatik datozen kultur osagaiak geureganatzea ahalbidetzen digu. Kanpotik datozenak euskararen bidez euskal kulturara barneratuz, euskaldunen espazio propioa sendotzen dugu.

Planteamendu hau egitean, ordea, ezin ahaztu egun bizi dugun errealitatea: historian zeharreko gora-beherek, euskararen eremu geografikoa eta gizartekoa zeharo murriztu dute. Horrela, Euskal Herriko zenbait eskualdetan euskara ez da, mende askotan zehar, hizkuntza propioa izan. Gertaera honi mende honetako biztanle-mugimenduak gehitzen badizkiogu, denok ezagutzen dugun errealitatea agertzen da: euskal herritarren heren bat baino ez da euskalduna. Errealitate honek, euskararen berreskurapena lehen mailako helburutzat jotzera eramane behar gaitu, Euskal Herrian nazio-proiekturik gauzatu nahi badugu beren.

Honaino esandakoa laburbilduz, beraz, honako hau esan dezakegu: gizarte-asmo berri batean, norbanako eta gizarteko subjektu ezberdinek beren nortasuna eta beren espazio propioak eraikitzea ahalbidetu eta bultzatu behar

du kulturak. Gizartearen maila txikienetatik, handienetaraino, hots, euskal herriaren mailaraino. Hori lortzeko, kultur demokraziaren planteamendua mahaigaineratu dugu: alegia, norbanako eta gizarteko subjektu guztiei beren kultur osagai propioak sortzeko, erabiltzeko, eta adierazteko zor zaien eskubidea bermatuko duen antolamendu era. Azkenik, euskal herriak herri bezala ezinbesteko duen espazio propioan, euskarak eta euskal kulturak izango duten garrantzia azpimarratu dugu.

Puntu honetan, baina, kontraesana sor daiteke. Euskal Herriko populazioaren gehiengoa euskalduna ez izaki, egun herri honetan egiten den kulturaren zati handi bat, objektiboki, euskal kulturaren ukazioaren birsortzailtzat har daiteke. Aldi berean, euskara euskal herriaren osagai bateratzailtzat proposatzea, kultur inposaketa gisa har liteke euskaldunak ez diren zenbait sektoretan. Nola bateratu, hartara, euskal gizartearen sektore guztiei beren kultura garatzeko zor zaien eskubidea, eta euskal herri gisa garatzea ahalbidetuko digun euskal kulturaren berreskurapena?

Dударик gabe, euskal herriarentzako nazio-proiektu batek hementxe du erronkarik handienetako bat. Galdera hauetarako erantzutea ez baita erraza, eta teoriaraino baino gehiago praktikan eman beharko da. Hala ere, ideia batzuk aurrera daitezkeelakoan gaude. Batetik, herri-proiektu batean sinesten badugu, kulturaren ere herri-proiektua izan beharko du. Esan nahi baita, kultur inposaketak gizarteko inposaketak dira: klase edo sektore batzuk besteen gainean egoatea ahalbidetzen duen botere-egituraketa baten ondorioak beraz. Gizarte-eredu berrian era honetako botere-egituraketa deuseztatzen ditugun neurrian, kultur inposaketa (euskal kultura gaineratiko adierazpide guztiei inposatzea, zein alderantziz) ekiditen dugu.

Bestetik, euskal kulturak eta euskarak duten potentzialtasuna landu eta sendotu beharra dago. Egungo Euskal Herriko herri kulturgintzari begiratzen badiogu, euskararen inguruko herri-mugimendua bizienetakoa dela ageri zaigu. Duen balio historiko, sinboliko eta pragmatikoa dela medio, euskara kulturgintzaren ardatz garrantzitsuenetako bat da gaur egungo Euskal Herrian. Eta are handiagoa

izan liteke, horrenbeste muga jarriko ez balitzaizkio. Euskal gizarteak (euskaldunak zein erdaldunak) euskararekiko duen atxikimendua; euskararen berreskurapenaren aldeko mugimenduak jendea mobilizatzeko duen ahalmena; mugimendu honek hamarkada luzetan zehar metatutako esperientziak eta gauzatzeak; proposamenak egiteko duen gaitasuna. Hauek guztiak oso kontuan hartzeko faktoreak ditugu euskarak aipatu dugun bezalako eremu batean izan dezakeen presentzia aurreikusteko. Azken funtsean, euskara eta euskal kultura bera, orain artean, beste ezeren gainetik herri-kultura izan baitira, hots, gehienbat klase menperatuen kultura. Biharko gizarteari begira, beraz, hortxe ikusi behar dugu bere potentzialtasuna: herri-kultura hedakor eta sendoa izaki, gaineratiko herri-kulturen erreferentzia eta bateratzaile gisa izan lezakeen ahalmenean hain zuzen. Esan bezala, erronka handia da, eta praktikan erantzun beharko zaio. Abiapuntua, hartara, praktikak berak jarrita dagoela uste dugu.

Kultur politikaren beharra

Batzuen iritziz, «kultur politikarik onena existitzen ez dena da», kultura eta politika ondoegi ezkontzen ez diren terminoak direlakoan. Hala ere, gaur egun bizi dugun errealitatea hartu behar dugu kontuan. Ikusi dugun bezala, kultura sortzeko eta zabaltzeko bideak behar dira. Eta gaur egun oso bide eraginkorrak daude, baina gutxi batzuen esku. Galdera, hartara, erraza da: utz ote lezake herri batek edota gizatalde batek bere oroimen historikoaren, bere nortasunaren eta bere ezagutzen multzoaren kudeaketa talde ekonomiko boteretsu batzuen esku? Ala berak hartu behar du beretzat zeregin hori?

Bigarren aukerari eutsiz gero, bere kulturaren jabe izan dadin baliabideak behar ditu herri honek. Eta gaur egungo baldintzetan, horrek *kultur politikaren* beharra suposatzen du: administrazioaren eskuhartzearen beharra hain zuzen. Honek ez du esan nahi estatuak kulturaren sortzaile eta arduradun izan behar duenik. Izan ere, faltsua bada merkatuak gizartea protagonista bihurtzen duela, es-

tatuak gizartea ordezkatzeko duela ere faltsua da. Administrazioaren helburuak *gizartea kulturaren subjektu* izan dadin behar du. Beraz, filosofia nagusi gisa zera erabili beharko luke: ahalik eta gutxien parte hartu kulturaren sorkuntzan, eta ahalik eta gehien babestu eta bultzatu herriaren eta gizartearen protagonismoa. Honek esan nahi du herrian sortzen diren ekimenen aurrean, administrazioak bere burua erretiratu beharra daukala. Eta administrazioaren behe-mailetan (udaletxeetan, esaterako) egin daitekeena, ez dezala egin erakunde goren batek. Baina herri osoa bere itzalean hartzen duten ekimenean (esaterako hizkuntz politikari, legediari edo azpiegitura handiei dagokienez), ezinbestekoa izango da erakunde gorenaren partaidetza.

Herria protagonista bihurtzeko helburu honekin, eta nazio-proiektu batean sinesten badugu, administrazioarentzat lehen mailako lan-ardatza izan behar du euskal kulturaren garapenak. Euskal herrirako kultur espazio propioa garatu nahi badugu, euskal kultura garatu behar dugu. Eta, lehenago esan dugun bezala, honek euskararen berreskurapenaren aldeko apustu ezin argiagoa eskatzen du, gaur eta hemen.

Era berean, inolako kultur politikarik ezin izango da aurrera atera, gaur egun hain erabakior gertatzen den kulturaren industriari mugak jartzen ez bazaizkio. Alferrik da euskalduntzearen alde halakoak eta bi egitea edota gizarteari kultur baliabideak eskaintzea, baldin kulturaren industriak horien aurkako joerak nagusiarazten baditu. Jadanik esana dugu kulturgintzaren inguruan estatuen eta botere ekonomikoen arteko lehian, bigarrenak nagusitu zirela. Eta joera hau hazkorra da. Kulturaren industria handiari mugak jartze honetan oso nabarmen agertzen da administrazioaren beharra, kulturgintzaren merkatuan nolabaiteko arauketa ezarri (hizkuntz kuotak, esaterako). Eta hau diogunean, ez dugu ez estatuen beharra gorapatzen, ez eta ezer berririk aurkezten: GATT izeneko akordioetan kulturaren esparruan jarritako mugak, esaterako, hor daude lehendik.

Horrekin guztiarekin batera, kultur politika batek duten garrantzia eman behar die azpiegiturei. Inongo udalak

ez du zertan antzerki-talderik sortu behar; hori lagun batzuek sortuko dute, sortzen bada. Baina administrazioak antzokia eskaini beharko luke, hori edozein talderen ahalmenetik haruntzago baitago. Eta antzokiak dauden neurrian, antzerki-taldeak sortuko dira. Administrazioak, hartara, zuzenean parte hartu barik, gizarteak eskatzen dituen azpiegiturak sortu behar ditu, herriak libreki balia ditzan. Hau da, Guggenheim Museoa ez bezala. Azpiegitura hau, administrazioak egin beharko ez lukeen adibide ezin argiagoa da. Batetik, baliabide ekonomikoak leku bakar batean zentralizatzen dituelako, gainerako ekimenetarako urte askotako errekursoak hipotekatuz. Bestetik, herria kulturaren subjektu bihurtu beharrean, artearen merkatura dedikatzen den enpresa estatubatuar baten *bezero* bihurtzen baitu. Kasurik hoberenean, enpresa horrek —edota hemengo sukurtsalak— aukeratutako kultur produktu batzuen kontsumitzaile pasibo bihur gintezke; baina ezer gutxi lagunduko digu gizabanako bezala kultur sortzaile bihurtzen, ez eta herri bezala geure kultura zabaltzen eta garatzen. Hain zuzen ere, proiektu hau gauzatzean ez baitzaio begiratu kulturak gizartearen garapenean *berez* duen ahalmenari, eta garapen ekonomikorako tresna huts gisa hartua izan da. Kultur politika batek, ordea, oinarrian eduki beharko luke *kulturaren berezko balioa, gizarte zuzenago baten bidean.* ¶

1. Artikulu honen egile gisa izen ugari agertu beharko lirateke baten lekuan, Herri Batasunako lantalde batean sorturiko burutazioek osatua baita berau. Bestalde, ez du ezeren «jarrera ofizialik» agertzen.
2. Kulturaren industria terminoaren bidez, honako hau izendatu ohi da: «Edukin sinbolikoa duten merkantziak ekoizten dituzten adar, sail eta jardueren multzoa, lan sortzaile baten bidez sortuak, balorizatzen den kapital batek antolatuak, eta kontsumoko merkatuetara bideratuak, erreprodukzio ideologiko eta sozialeko funtzioarekin». Bertan sartzen diren jarduerak, honako hauek izaten dira: edizioaren eremuan liburugintza, zinemagintza eta diskagintza; komunikabideen eremuan prentsa, irratigintza eta telebistagintza; publizitategintza; informazioaren teknologia berriei loturikoak, kontsumo sozialaren —ez industrialaren— aldetik (bideo-tex, tele-testua, datu-baseak, etab.); eta gero eta indar handiagoa hartzen ari diren beste industria batzuk (diseinu industrialak, bideogintza, etab.). Ohizko adar hauei, orain arte kontzeptu honetatik kanpo egon diren baina, kapital handiaren sartzearekin batera, kultur industriaren gero eta menpekoago bihurtzen ari diren beselako jarduera batzuk gehitu beharko genizkieke: zuzeneko musika-kontzertuak, artetegintzaren zati bat (bereziki museogintza, edota fundazioek bultzaturiko antzerkigintza, dantzagintza, etab.). Kulturaren industrietatik kanpora geratuko lirateke, beraz, artisautza, artetegintzaren zati bat, eta oro har errentabilizazio-logikarik gabeko kulturagintza (ikus ZALLO, R., 1990: «Joera ekonomiko berriak kultura industrializatuan». *Jakin* 59. zkia. 107-147.).
3. Gertaera hau ez da berria, eta emakumeen historiak antzeko zerbait erakusten digu: kultura askotan, emakumezkoen eremua etxea eta familia izan dira, eta haien arteko elkargunerik apenas eduki dute. Sakabanaketa honen ondorioz, mendeetan zehar beren elkartasunerako —beraz, askapenerako— aukerarik ez dute izan, eta beraien zapalkuntza zapalketa *pribatutzat* hartu izan da (etxeokonde bakoitzak bere gizonarekin zeukan harreman konkretuaren ondorioa), zapalkuntza *sozialtzat* hartu beharrean. Horregatik ere, emakumeen erantzuna eta erresistentzia, sarritan, pribatuak izan dira: zapalketaren zama bere gain hartu, eta ahal den neurrian egoerara moldatu, moldakuntza horren bidez egoeratik etekin apurra ateratzeko (egonkortasun afektibo eta material gutxieneko bat, edota gizonaren onarpen-keina).